

Присяжнюк О. М.

Основні віхи вивчення археологічної спадщини Балтщини

Балтщина є одним з регіонів Одеської області з найменшою кількістю об'єктів культурної спадщини — пам'яток археології. Саме це обумовило наш інтерес до історії вивчення археологічної спадщини цього регіону.

Історія вивчення археологічних об'єктів, що розміщуються на території сучасного Балтського району Одеської області, починається ще за дореволюційних часів. Сучасний Балтський район у період становлення археологічної науки входив до складу Балтського повіту Подільської губернії Російської імперії.

Одним з перших джерел, що містить графічну інформацію про археологічні об'єкти згаданого регіону, є «Трехверстная военная топографическая карта Западной части Российской империи». На карті позначені умовними позначками, крім населених місць, доріг лісів, мостів та іншого — кургани. Ця карта, що складалась у період 1860–1890 років, охоплює всі європейські губернії Російської імперії, у тому числі Подільську [20]. Вивчення цього джерела дає змогу ознайомитись з кількістю та розташуванням курганів на території сучасного Балтського району Одеської області, які були зафіксовані топографами під час зйомки.

Вперше археологічні дослідження поселень та курганів біля с. Кринички Балтського району провів родоначальник вітчизняної археології Володимир Боніфатійович Антонович [17]. Ним була розкопана група курганів, два з яких містили знахідки скіфського часу [16] та поселення трипільської і черняхівської культур [4, с. 36, 257, 283, 285]. Продовжив у 1891 році археологічні дослідження В. Б. Антоновича у с. Кринички Балтського району його соратник, уродженець Балтщини Іполіт Чеславович Зборовський. Він продовжив розкопки в с. Кринички трипільського поселення, розпочаті В. Б. Антоновичем, та розкопав три кургани [15, с. 255].

Одним з перших дослідників, який приділив увагу системному вивченню археологічних об'єктів 12 повітів Подільської губернії, у тому числі Балтського повіту, був Юхим Йосипович Сіцінський (Сецинський). Ним у праці «Археологическая карта Подольской губер-

нии» у 1901 році були описані залишки городищ, земляні укріплення (вали) та курганні могильники. Крім того, він детально зафіксував та описав знахідки скарбів монет на території Поділля від давньоримського часу до пізнього середньовіччя. У своїй карті Ю. Й. Сіцинський (Сецинський) відмічав навіть випадкові поодинокі знахідки кераміки та різних стародавніх знарядь праці [15].

Своєрідним твором, що теж описував перекази про скарби та подає цінну інформацію про розкопки археологічних об'єктів, але вже Херсонської губернії, є книга «Клады и древности Херсонской губернии» Віктора Івановича Гошкевича. [5]. У ній в 1903 році він наводить свідчення про масштабні грабіжницькі розкопки курганів, випадкові знахідки та наукові вишукування археологічних об'єктів у регіоні, що межує з Балтським повітом, у ХІХ – першій половині ХХ ст.

З 1909 по 1913 рр. Сергієм Свиридовичем Гамченко проводилися розкопки трипільського та черняхівського поселень біля с. Кринички, трипільського біля с. Коритного та масштабні розвідки поблизу сіл Кринички, Коритне, Перейма, Шляхове [2, с. 31–41].

Подальше системне вивчення археологічних об'єктів цього регіону було перервано подіями Першої та Другої світових воєн. І лише згодом, після закінчення Другої світової війни та післявоєнної відбудови, систематизація відомостей про археологічні об'єкти регіону півночі Одеської області продовжилась.

Першою повоєнною працею, яка охопила в собі всі відомі на той час археологічні об'єкти, основні відомості про їх дослідження та знахідки з території сучасного Балтського району, є монографія Ірини Василівни Фабріціус «Археологическая карта Причерноморья Украинской ССР», видана у 1951 році [21].

В повоєнні роки єдиною науковою установою, яка проводила археологічні дослідження на території Одеської області, був Одеський археологічний музей. В залежності від мікрорегіону області, який досліджувався, археологічні експедиції музею отримували відповідні назви.

Так, масштабні розвідки на території Балтського району були проведені загонами Кодимо-Дністровської експедиції. Загін під керівництвом Емілії Федорівни Патокової провів розвідки в долині

р. Савранки [11; 13; 10]. Інший загін цієї експедиції під керівництвом Лідії Григорівни Гаркуши обстежив долину р. Кодима [3, с. 99].

Саме під час обстеження у 1955 році територій північних районів Одеської області, для їх подальшого інтенсивного використання під розширення інфраструктури, археологами Л. Г. Гаркушею та А. Н. Єрмолаєвою було обстежено низку археологічних об'єктів в басейні р. Кодими та відкрито декілька нових. Серед них — поселення трипільське Гольма I, яке локалізується Л. Г. Гаркушею на схилах балки «Попів Яр» на території Гольмянської сільської ради Балтського району Одеської області [3, с. 99].

Протягом 1957–1958 рр. на території Балтського району проводились інтенсивні розкопки черняхівського поселення Лабушна Посад та могильника біля с. Кринички Ерастом Олексійовичем Симоновичем [19].

На території Балтського району у 1972 та 1973 роках були проведені археологічні розвідки в долинах річок Кодими та Савранки, завдяки яким було обстежено існуючі археологічні об'єкти та відкрито цілий ряд нових [18].

Інтенсивний розвиток виробничої інфраструктури вимагав дослідження археологічних об'єктів, що потрапляли до зон будівництва, призводив до розширення діяльності з вивчення археологічних об'єктів Південно-Західного Причорномор'я Одеського археологічного музею шляхом створення 27 жовтня 1975 року Відділу археології Північно-Західного Причорномор'я. В рамках Відділу діяли археологічні експедиції, що вивчали окремі регіони Одеської області. Так, для подолання серйозного відставання у вивченні межиріччя Дніпра та Південного Бугу по відношенню до межиріччя Дунаю та Дністра була створена Буго-Дністровська експедиція, яка на жаль не змогла це відставання надолужити, переважно працюючи в Нижньому Подністров'ї [9, с. 104].

У 1988 році відновлюється діяльність Буго-Дністровської експедиції під керівництвом Ігоря Вікторовича Сапожнікова, яка проводила розвідки для створення Одеського тому «Свода пам'яток історії і культури Одеської області», на жаль так і не виданого, у північних районах Одеської області. Нею було відкрито близько

100 нових археологічних об'єктів та перевірений стан 20 раніше відомих [14, с. 122].

В результаті опрацювання матеріалів, зібраних для Одеського тому «Свода пам'ятников истории и культуры Одесской области», ціла низка археологічних об'єктів були прийняті під охорону держави рішенням облвиконкому № 381 від 27.07.1971 р. та отримали статус пам'ятки історії та культури [6].

У довідковому виданні — «Справочник археологических памятников Одесской области», яке охопило майже всі відомі на момент публікації археологічні об'єкти Одеської області, наведені археологічні об'єкти Балтщини, як ті, що перебували на той час під охороною держави, так і ті, що не мали і не мають досі статусу пам'ятки [1, с. 29].

Серед відкритих Буго-Дністровською експедицією археологічних об'єктів є і об'єкти з території Балтського району, які розширили перелік відомих на той час археологічних об'єктів [12, с. 113].

У 1986 р. Майданецьким загоном Трипільської експедиції було обстежено долину річки Кодима, у тому числі на території Балтського району Одеської області [22].

В I томі Енциклопедії Трипільської цивілізації наведено реєстр трипільських пам'яток, в якому містяться археологічні об'єкти у тому числі і з території Балтського району Одеської області (0,3 км на захід від села в 25 м від дороги Познанка — Гольма) [8, с. 644].

Серед останніх досліджень, що узагальнюють регіональні здобутки на ниві вивчення археологічних об'єктів, у тому числі з території Балтщини, є колективна монографія «Древние культуры Северо-Западного Причерноморья» [7].

Таким чином, вивчивши доступну для нас літературу та джерела з історії вивчення Балтського району Одеської області, ми можемо виділити основні етапи вивчення археологічної спадщини регіону: дореволюційний, післявоєнний та сучасний.

1. Археологические памятники Одесской области (справочник) [А. В. Гудкова, С. Б. Охотников, Л. В. Субботин, И. Т. Черняков]. — Одесса, 1991. — 184 с.
2. Гамченко С. Спостереження над даними дослідів Трипільської культури 1909–1913 рр. / С. Гамченко // Трипільська культура на Україні. — К., 1926. — Вип. 1. — С. 31–41.

3. Гаркуша Л. Г. Археологічні пам'ятки в басейні р. Кодими (Одес. обл.) / Л. Г. Гаркуша // МАПП. — 1959. — Вип. 2. — С. 99–101.
4. Гольдман В. К. Памятники старины в Подолии / В. К. Гольдман. — Каменец-Подольск, 1901. — 318 с.
5. Гошкевич В. И. Клады и древности Херсонской губернии. Книга первая. С художественными иллюстрациями / Виктор Иванович Гошкевич. — Херсон: Типография ЮГА (В. И. Гошкевича) 1903 г. [2], III, 176, II с., 20 л. илл.
6. ДАОО. Ф-7376, Опис. 2, справа № 5.
7. Древние культуры Северо-Западного Причерноморья (к 95-летию Национальной академии наук Украины) [Отв. ред. И. В. Брумяко, Т. Л. Самойлова]. — Одесса: Одесский археологический музей, СМІЛ, 2013. — 902 с.
8. Енциклопедія Трипільської цивілізації [Авт. кол.: Бурдо Н. Б. (відп. секр.), Відейко М. Ю. (гол. ред.), Дергачов В. О., Дудкін В. П., Журавльов О. П., Індутний В. В., Квітницький М. В., Ключко В. І., Кочкін І. Т., Овчинников Е. В., Пашкевич Г. О., Петрунь В. Ф., Пічкур Є. В., Платонов С. М., Поліщук Л. Ю., Риндіна Н. В., Тарута С. О., Ткачук Т. М., Хорошилов Г. А., Цвек О. В., Шаповалов Г. І., Шиянова Г. В., Якубенко О. О.]. — Міністерство культури і мистецтв України; Державне підприємство «Книжкова палата України ім. Івана Федорова»; Національна комісія України у справах ЮНЕСКО; Корпорація «Індустріальна спілка Донбасу»; ЗАТ «Петроїмпекс». — Т. 1. — Кн. 1. — К., 2004. — 703 с.
9. Іваніченко Л. М. Діяльність Відділу археології Північно-Західного Причорномор'я по охороні пам'яток Одеської області: кінець 70-х – 80-ті рр. ХХ ст. / Л. М. Іваніченко // Лукомор'я: Археологія, Етнологія, Історія Північно-Західного Причорномор'я. — Вип. 6. — 2012–2013. — С. 104.
10. Патокова Е. Ф. Археологічні пам'ятки по течії р. Савранки / Е. Ф. Патокова // Матеріали з археології Північного Причорномор'я. — Одесса, 1959. — Вип. 2. — С. 133.
11. Патокова Э. Ф. Дневник разведки по маршруту Кодыма — Саврань — Кривое Озеро Одесской области в 1955 г. / Э. Ф. Патокова // Архив ОАМ НАНУ, инв. № 70955/2.
12. Петренко В. Г. Новые археологические памятники в Северных районах Одесской обл. (Эпоха камня и медный век). / В. Г. Петренко, Л. Ю. Полищук, И. В. Сапожников // Древности Причерноморских степей. Сборник научных статей. — К, 1993. — С. 103–114.
13. Подмогильная Г. А. Дневник разведки по маршруту Кодыма — Песчаны — Саврань — Кривое Озеро Одесской области в 1955 г. / Г. А. Подмогильная // Архив ОАМ НАНУ, инв. № 70955/1.
14. Сапожников И. В. Археологические разведки для «Свода памятников истории и культуры Одесской области» в 1988 году / И. В. Сапожников // Воспитание историей. Тезисы Первой областной историко-краеведческой научно-

- практической конференции, посвященной 200-летию Одессы (27–28 июня 1989 г.). — Одесса, 1989. — С. 122.
15. Сецинский Е. Археологическая карта Подольской губернии / Е. Сецинский // Труды XI археологического съезда. — М., 1901. — Т. 1. — С. 255.
  16. Спицин А. А. Курганы скифов пахарей / А. А. Спицин // ИАК. — Вып. 65. — П., 1918. — С. 120.
  17. Спицин А. А. Обзорение некоторых губерний и областей России в археологическом отношении / А. А. Спицин // ЗРАО. — Т. 11. — СПб, 1899. — С. 278.
  18. Станко В. Н. Отчет разведочного отряда археологической экспедиции Одесского госуниверситета в 1972–1973 гг. / В. Н. Станко // Архив ОАМ НАНУ, инв. № 85201.
  19. Сымонович Э. А. Памятники черняховской культуры в с. Кринички (по материалам Гамченко С. С. и раскопкам 1957–1958 гг.) / Э. А. Сымонович // МИА. — № 82. — М., 1960. — С. 239–252.
  20. Трехверстная военная топографическая карта Российской империи Шуберта. Ряд XXVII, лист 8 (Балтский); и Ряд XXVII, лист 8 (Ананьевский).
  21. Фабрициус И. В. Археологическая карта Причерноморья Украинской ССР / Ирина Васильевна Фабрициус. — Киев: Изд-во АН УССР, 1951. — 128, [2] с., [12] л. фото: ил.
  22. Шмаглий Н. М. Отчет о работе Майданецкого отряда Трипольской экспедиции в 1986 г. / Н. М. Шмаглий, М. Ю. Видейко // НА ІА НАНУ. — № 1986/2а.

Бельшина О. К.

Діяльність Одеського художнього музею під час німецько-румунської окупації (жовтень-1941–квітень-1944)

Історія Одеського художнього музею (ОХМ) в період німецько-румунської окупації — тема маловивчена. Великий інтерес викликають зібрані відомості про події та людей, які працювали в музеї.

В 1941–1944 рр. під час окупації Одеси німецько-румунськими військами директором Одеського музею витончених мистецтв був К. Ф. Клюк (за документами — Картинна Галерея, Музей Потоцького, Музей Нарішкіних, Музей витончених мистецтв). На посту директора він проявив себе умілим організатором музейної справи та енергійним адміністратором. В перші дні окупації, бачачи розграбування музеїв, він разом з іншими художниками звернувся в мерію з вимогою врятувати та зберегти музеї міста.